

Valtu Külateater 100

Küla. Teater. Külateater on minu jaoks olnud nagu lapse jaoks mäng, mida ta ei analüüsi, mõtesta ega sõnasta, aga milles ta elab, sest talle meeldib. Ja sellelt pinnalt vaatan järgneva paarikümne minuti jooksul tagasi ka oma mälopiltidele ja assotsiatsioonidele seoses Valtu külateatriga. Need pildid on võib olla välise sidususega, kuid ometi tiirlevad nad minu jaoks ümber olulise tuuma, mis mõjutanud mu vanavanemate, vanemate, minu ja mu laste valikuid.

Meenutamiseks on mul lihtne vahend. Mul on komme aeg-ajalt minna mõnda kohta, millega olen olnud emotsionaalselt seotud ning lasta nähtavatel ja nähtamatutel detailidel käivitada mälus pilte, mida olen läbi elanud.

See on omamoodi kulgemine, milles võib juhuslik teerada, puu, maja, mingi suvaline detail või lõhn teha ammu olnud hetke väga elavaks. Sellistel rännakutel ei ole seaduspära. Tuleb lasta meeled valla ja alateadvusel vabalt kulgeda.

Hea meelega kutsuksid teid praegu õue ja teeks üheskoos tiiru ümber Kaerepere ja mitu tiiru ümber kultuurimaja, veeretaks jutulõnga ja oleks muidu õdus, aga see lööks hetkel plaanid sassi.

Seepärast, võtsin endale dramaturgi positsiooni ja tegin selle jalutuskäigu üksi ära ning kirjutasin mõned mälopildid üles. Ja kui teatri paralleeliga juba jätkata, siis millele muule ikka teater üles ehitatud on, kui vaataja fantaasia toitmisele, nii et tuleb ka jalutuskäik, aga see tuleb kujutluses.

Kujutame sissejuhatuseks ette, et on möödunud sajandi 70ndad-80ndad. Valtu Kolhoos, Kaerepere alevik. Kool. Kolhoosi kontor. Kauplus. Söökla. Baar. Laudväljak. Staadion. Kultuurimaja. Väliujula... See on müstiline alevik. Siin on kõik olemas. Ja väga lähestikku. See on nii võimaluste kui ohtude rohke. Ma olen ironiseerinud, et paigas, kus mõnesaja meetri raadiuses on kõrvuti kõik eelpool nimetatud võimalused ja lisaks... veinivabrik, peab olema õnne, tarkust ja iseloomu, et ellu jääda.

Mina elasin siit 150 meetri kaugusel, paigas, kus mu ema tänaseni elab. Meie rõdult nägi nii koolimaja, laudväljakut kui staadionit.

Lapsena selles keskkonnas viibides oleksid nagu ühes suures elu eesruumis, kus ümberringi ukseid väga erinevatesse tubadesse. Ja kui sulle on mingigi loomupärane uudishimu elu suhtes kaasa antud, siis avad sa ükshaaval kõiki neid ukseid. Sa tahad kõike teada, kõike tundma õppida. Sa võid kulutada neid ukseid läbisegi ja üsna palju, enne kui märkad, et mingi ukse taga ei olegi tegelikult ainult nelja seinaga ruum vaid midagi lõpmatult avarat, mida avastades võib liikuda aina edasi ja edasi, kunagi väsimata. Samas võib mingi ukse taga olla ka midagi väga tumedat, ohtlikku, kuid samas väga ligiõmbavat, mis ei taha enam lahti lasta ja mis sulgeb märkamatu, kuid jäädavalt selja taga tee tagasi.

Vastuoluline ja konfliktne. Aga konfliktile on rajatud ka kogu maailma dramaturgia. Ma olen siin näinud ja kogenud palju seda, mille eest olen hilisemas elus põgenenud ja samas on mind siin ka juhatatud lävepakkudele, kust kaudu saab liikuda edasi ilma põgenemata, kus saab olla ja elada.

ALGUS

Ma ei tea nendest vanadest külateatri aegadest ja lugudest palju, kuid kuulnud olen, et mu vanaisa August oli külateatri laval aktiivne tegija, vanaema Miraldagi on lugenud laval luuletusi. Midagi pidi neile selle tegevuse juures väga korda minema, sest kui minu isa tuli vene kroonust, siis olla vanaisa suunanud ka isa lavale, sest kartis, et muidu võib noor mees jooma hakata.

Ma ei tea, mis oli isa tegelik motivatsioon, aga sinna külateatri näiteseltskonda ta läks.

Samal ajal olid arenenud aga paralleelsündmused – nimelt minu Tallinnas sündinud ema, kes oli äsja lõpetanud Tartu Ülikooli ja suunatud Valtu kolhoosi, tundis samuti elavat huvi teatri ja teatritegemise vastu. See on ka arusaadav, sest tema pinginaaber esimestes klassides oli tulevane näitleja Ines Aru, kellega mängiti ikka teatrimänge. Nad õppisid mõned aastad koos Tallinna 14. mittetäielikus keskkoolis, Allika tänaval. Nende klassijuhataja, kes vedas ka näiteringi oli legendaarse teatrimehed Voldemar Panso õde. Võib tunduda, et kaldun nüüd teemast totaalselt kõrvale, aga need olid olulised lingid, mis mind mõjutanud. Mõelda, et ema kunagine pinginaaber on kuulus näitleja, et tema klassijuhataja on ühes peres üles kasvanud tulevase eesti teatri suurkuju Voldemar Pansoga. Ma ei tea mis nendes lugudes sellist oli, aga need käivitasid minus unistuse. Unistuse, mis oli konkreetne ja selge, aga samas isegi lapsele arusaadav, et selle täitumise võimalus on imeväike – saada näitlejaks. Ometigi võin tagantjärele oletada, et nende väikeste emotsionaalsete killukeste kokku korjamine moodustas lõpuks midagi, mis aitas mul oma unistusteni jõuda.

Nii et lubage mul veel nendes lapsepõlve teatrijuttudes sobrada.

Niisiis, mu emal oli ülikool läbi ja ta maandus Valtus ja kuna ta oli Ines Aru (kellest oli juba tolleks ajaks näitleja saanud) kunagine pinginaaber ja Voldemar Panso õe õpilane, siis läks ta otsejoones toonase kultuurimaja ja näiteringi juhendaja Oskar Ellermaa jutule, et ta sooviks näiteringis kaasa lüüa. Mõistagi olid ukseid avatud ja ta võeti lahkelt vastu.

Kui tänase konverentsi teema on „Külateater seob põlvkondi“, siis mul on oma pere näitel võimalus öelda, et külateater loob põlvkondi. Nimelt kohtusid minu tulevane ema ja isa just Valtu külateatri näiteringis. Näidendiks, mis neid kokku viis oli Egon Ranneti „Haned“, kus mõlemal kandev osa täita.

Olen hiljem mõelnud, et pidi see isale üks korralik katsumus olema, sest avalikud esinemised ei olnud kindlasti midagi talle loomuomast. Aga ju ta teadis, mille peale välja läks. Et ta kogu oma ande tulemuslikult ühte rolli pani, tõestab tõsiasi, et hiljem sattus ta lavale palju episoodilisemalt, sest polnud vajadust enam pingutada, kuna peatselt ta abiellus mu tulevase emaga ega pidanud enam daamide tähelepanu võitmise nimel laval kedagi teist kehastama.

Ema jäi aga külateatriga seotuks edasi. Õigepea asus ta vedama estraadiringi, mis on omaette huvitav nähtus tollasel kultuurimaastikul. Nende ülesanne oli sisustada agiitkavade

ja naisansambli kontsertide vahenumbrid tekstide ja sketšidega ehk estraadistseenidega (see sõnaühend – estraadistseen, on mul viieaastasest peale meeles, mõtlesin, et mis seen see **S-traadist seen on**).

Ma mäletan proove meil kodus. Kuidas otsiti materjale ja loeti valjuhäälselt rollide jaotusega tekste toonastest populaarsetest raamatukestest „Meie repertuaar“. Mulle meeldis neid brošüüre ka ise lugeda. Mäletan selgelt – otsisin neist naljakaid kohti ja kui leidsin, siis lugesin emale ette.

Emaga käisin kaasas nii proovides kui etendustel, mida nad teatriringiga andsid. Mul on mälupilt endast istuma saalis ja vaatamas lavale, kus ema mängib. Ja pärast etendust arutati algul lava taga ja hiljem kodus köögis, et kuidas kõik läks ja oli ja mis sassi läks ja mida keegi sel hetkel mõtles. Kohutavalt põnev maailm.

Muidugi mõjutas see minu mängu. Lasteaiast on mul mälupilt, kuidas olin mingil kombel suutnud kasvatajad ära rääkida ja nad olid mõned sögilauad sirmiks tõstnud, terve rühm oli seina äärde pinkidele istuma suunatud ja mul oli kasutada mängunurgast leitud Buratiino käpiknukk, millega andsin oma esimese improviseeritud monoetenduse. Küllap see etendus kestis kaks ja pool minutit, aga tunne - olla ise laval ja publik on saalis ning kuulab, on meeles siiani.

Vahepõikena pean rääkima teatrireisidest, mis moodustasid samuti märgilise osa lapsepõlvest. Praegu räägitakse uhkusega lugusid sellest, kuidas eestlane on teatrirahvas, kes valmis minema teatrit vaatama nii päikesetõusul kuhugi rappa või sõitma päikeseloojanguks etendusele mõnele väikesele saarele. Veel eelmisel aastal püstitati uus taasiseseisvumisaegne teatrikülastajate rekord – 1,2 miljonit külastust aastas. Aga ma olen näinud ka statistikat, et nii umbes 1980ndate keskel oli teatrite külastatavus ca 2 miljonit aastas. Ja sellest teatrichullusest olen osa saanud minagi - nii emaga, klassiga, kui külaelanikega teatris käies. Tänu nendele reisidele olin lapsena külastanud kõiki Eesti suuremaid teatrimaju ning oskasin näo ja nime kokku viia nii mõnelgi näitlejal.

Siinkohal ei saa kuidagi mööda minna toonasest klubijuhatajast Helgi Sussist, kes siin neid teatrireise organiseeris. Väljasõitude programm oli küla teadete tahvil tihe nagu mõne teatri mängukava.

Alles hiljem mõistsin kui suure mahu ning missiooniga töö oli Helgi ära teinud. Tema kontaktide võrgustik oli aukartustäratav ja ta sai pileteid ka sinna, kuhu tavakülastaja lihtsalt ligi ei pääsenud. Eesti teatrite kassades oli ta päris kindlasti tuntuim raplamaalane.

Kui teatriskäigud saatsid mind läbi terve lapsepõlve, siis hüppame nüüd tagasi aega, mil jõudis kätte hetk, kui ühes külateatri näidendis oli vaja minusugust väikest poissi.

Niisiis, esimene kord, kui mängisin täiskasvanutega koos külateatri laval, olin ma vast kuuene, võib olla ka natuke vanem. Ma ei mäleta lavastuse nime, aga mul on sellest üks selge mälupilt.

Situatsioon laval oli selline, et minu äsja täisealiseks saanud õde, keda mängis mu hilisem kehalise kasvatusõpetaja Reet Teets, oli külla toonud peika, keda mängis autojuht Andres Piir. Mina mängisin tatise nina ja lõhkise saapaga (lõhkist saabast polnud võtta, aga parema jala kummiku ninale oli tõmmatud isoleerpaelaga ring peale)... niisiis mängisin lõhkise saapa ja tatise ninaga poisiklutti, kelle põhiline huviala oli jalgpall. Lähteülesanne oli selline, et

mulle õe peika üldse ei meeldinud ja kõnealuses stseenis pidin tormama lavale ning õe peikat tõukama ja ta näo täis sõimama.

Kui ma emaga sellest hiljuti rääkisin, siis ta tuletas mulle seoses sellega meelde veel ühe loo. Selleks, et ma end käima saaksin, ütlesin emale vahetult enne lavale minekut – lükka mind. Ta lükkaski. Lükkas mulle hoo sisse ja selle pealt tõmbasin oma mängumootori käima, silme eest läks kirjuks sirutasin kaks kätt ette ja sõitsin täie hoo pealt Piiri Andresele sisse ja sõimasin näo täis, et hoidku mu õest eemal. Ühesõnaga kõik läks korda ja pärast üks külamemm ütles veel mu kohta, et sellest poisist saab küll tulevane Jüri Järvet. Nii uhket lendu muidugi pole olnud, aga Piiri Andreselt sain veel mitu aastat krediiti, kui ta autojuhina töötas ja kolhoosis suviti n-ö silorallid olid ja käisime poistega lunimas, et kas saaks kõrvalistmel kaasa sõita, siis Andres ikka võttis ja viskas nalja.

Mängisin veel paaris täiskasvanute näidendis kaasa, aga arusaadavalt läks peamine rõhk üle kooliteatrile. Sel oli oma loogiline põhjus – nii küla- kui kooli näiteringi juhendas õpetaja Anne Archipov. Kui hiljem sai näitlemisest mulle elukutse, siis sain aru kui oluline oli mõne näitleja jaoks, et tal on oma lavastaja. Lavastaja, kes võtab teda kõikidesse oma lavastustesse mängima, kes peab silmas tema arengut ja oskab teda sel teel edasi suunata. Ma ei saa öelda, et mul oleks kutselise näitlejana olnud seda ühte ja ainust oma lavastajat, aga arvan, et kooli- ja külateatri aega meenutades saan küll öelda, et Anne oli minu lavastaja.

Ühes muinasjutus, mida Anne lavastas ja kus ma kaasa mängisin, pidi rekvisiidiks olema võlumõõk, millel umbes selline kiri: „sirge teen kõveraks, kõvera sirgeks, langenu tõstan üles“. Muidugi tuli rekvisiidid ise valmistada või hankida. Kuna mõõk oli minu rekvisiit, siis ju olin selle valmistamise enda peale võtnud. Ütlen kohe ära, et ma olin käelises tegevuses kohtutav, aga mõõk (vähemalt mu mälestustes) sai minu arust täiuslik. Vähemalt pealtnäha. Mainitud lause sai püüdliselt mõõgaterale kirjutatud ja seejärel ka mõõk üle lakitud. Siit läksid aga asjad vähe lappesse – toonased mööblilakid olid sellise konsistentsiga, et täielikuks kuivamiseks kulus nädal kui mitte rohkem. Aga mul oli mõõka vaja järgmisel päeval, sest siis oli esietendus. Selge, et mõõk kleepus ja nakkus. Raalisin siis välja, et kui panen käepideme ümber riide, siis saan seda kasutada nii et keegi ei saa midagi aru. Riidet ei olnud aga kohe käepärast võtta, mistõttu ohverdasin pika pesu püksid, mis sai ribadeks lõigatud ja ümber käepideme seotud. Kõik oli täiuslik, etendus toimus, lugesin mõõgalt võlusõnad ja asusin võitlusse, siis aga sattusin vähe hoogu, sest mõõgaga laval võidelda on üldse kõige lahendam asi, mida üks poiss võis kogeda. Mõõk jäi terveks, aga need neetud trussikuribad, mis ümber käepideme olid, rullusid ühtäkki lahti, käed kleepusid, mina vehkisin mõõgaga aina hoogsamalt, et katta kõrvaltegevust ehk - lükata lavalt jalaga ära kaltsuriba.

Küla.

Selliste piltide meenutamist võib jätkata lõputult. Aga miks need üldse olulised on? Lõpuks on need ju tavalise küla, tavalised toimetused. Aga selles just asi ongi. Mu praegune töö eeldab suhteliselt palju mööda ilma ringisõitmist ja teatrifestivalide külastusi. Seal on võimalus vaadata palju teatrit, aga see on ka võimalus näha erinevaid kultuure kõrvalt. Sellistel reisidel on aega iseendale, on aega jalutada mööda suvalisi põiktänavaid, piiluda aedadesse, hoovidesse, jälgida kohvikutes inimesi. Ei pea olema raketiteadlane, et näha kui sarnased me, inimesed, oleme.

Mõned kultuurilised erinevused välja arvata, oleme me ikka igaüks oma suures elu eesruumis, ümbritsetuna lugematutest uustest, mida avada. Meid valitsevad täpselt samad ohud, ümbritsevad samad võimalused, me võitlused ja unistused on sarnased.

Maailm ei ole lõpuks midagi muud, kui natuke suurem küla, kui see meie oma. Inimesed on ikka sama uudishimulikud, avavad erinevaid uksi, tormavad nendest sisse või pörkuvad tagasi. Mängivad. Nagu teatris.

Aga, et sind laval tõsiselt võetaks, pead sa päriselt mängima, pead elu kaalule panema. Ja sellest elutõsisest mängust ei pääse keegi siin suure küla, suure teatri laval. Igaühel oma deemonid võidelda ja oma sinilind püüda.

Vahel on vaja paluda, et keegi sind mingist uksest sisse lükkaks, vahel on vaja kuulata kui keegi soovitab sul mõni uks avamata jätta.

Vahel on vaja hoida süda kõva ja teha „sirge kõveraks“ või võtta vastutus ning muuta „kõver sirgeks“ või andestada ja „tõsta langenu üles“. Täpselt selline relv võib olla teater.

Mina saan tänada saatust, et mulle on siit väikesest külast antud kaasa terve maailm. Küla. Teater. See kõlab!
Aitäh.